

УДК 339.96:338.432

КОВАЛЕНКО Микола,

д. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Херсонського національного технічного університету

ОНИКІЄНКО Надія,

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Херсонського національного технічного університету

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО БІЗНЕСУ

Основні тенденції сучасного розвитку відносин України з міжнародними фінансовими організаціями досліджені на прикладах проектів міжнародної технічної допомоги, які реалізуються за підтримки країн-донорів. Проаналізований вплив міжнародної діяльності України на розвиток переробних підприємств, економіки регіону та держави в цілому. Розглянуті перспективи подальшого розвитку міжнародної співпраці.

Ключові слова: міжнародна співпраця, країни-донори, інвестиційні проекти, міжнародна фінансова допомога, переробні підприємства.

Коваленко Н., Оникиєнко Н. Международная финансовая поддержка предприятий агропромышленного бизнеса. Основные тенденции современного развития отношений Украины с международными финансовыми организациями исследованы на примерах проектов международной технической помощи, реализуемых при поддержке стран-доноров. Проанализировано влияние международной деятельности Украины на развитие перерабатывающих предприятий, экономики региона и государства в целом. Рассмотрены перспективы дальнейшего развития международного сотрудничества.

Ключевые слова: международное сотрудничество, страны-доноры, инвестиционные проекты, международная финансовая помощь, перерабатывающие предприятия.

Постановка проблеми. Ефективна господарська діяльність сучасних переробних підприємств України пов'язана зі змінами у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що впливає на кінцеві результати функціонування переробних підприємств. Зовнішнє середовище впливає на господарську діяльність переробних підприємств через чинники, до яких можна віднести: міжнародний фактор, підвищення рівня інфляції, зміна попиту та пропозиції на міжнародному ринку, конкурентні позиції товарів переробної промисловості відповідної держави, досягнення

науково-технічного прогресу, політичні фактори, інноваційні методи організації виробництва переробної продукції.

Нині для переробних підприємств України все більш актуальним є питання знаходження ресурсів та одержання підтримки на зовнішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями було актуальним завжди і залишається таким наразі. Дискусія щодо ефективності та результативності застосування зарубіжного досвіду вітчизняними переробними підприємствами і вплив такого інструменту як міжнародна співпраця, постійно перебували і продовжують залишатись у центрі уваги політиків, вчених, урядовців. Проблеми та перспективи розвитку міжнародної співпраці та вплив такої діяльності на розвиток переробної промисловості знайшли своє відображення в роботах багатьох дослідників, серед яких В. Д. Базилевич, О. Г. Білорус, Г. О. П'ятаченко, А. С. Гальчинський, А. В. Пешко, Н. С. Рязанова [1–5] та ін. Але, незважаючи на значний обсяг наукових здобутків у цій сфері, деякі питання щодо міжнародної співпраці та його впливу на розвиток переробних підприємств мають суперечливий і дискусійний характер.

Ретельного дослідження потребують технічні бар'єри у торгівлі щодо стандартизації, якості та підвищення експортної конкурентоспроможності продукції переробних підприємств, обмін новітніми технологіями у промисловості та поглиблене цільове регуляторне наближення в європейських ланцюгах створення доданої вартості.

Метою дослідження є визначення ролі, перспектив співпраці України із міжнародними фінансовими інститутами та її впливу на вітчизняні переробні підприємства в умовах сучасної політичної та економічної ситуації в Україні.

Матеріали та методи. Методологічною основою статті є синтез результатів дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців щодо економічних результатів міжнародної співпраці, вивчення відповідних проектів міжнародної допомоги, які вплинули на розвиток як окремого регіону, так і всієї України. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, дедукції.

Результати дослідження. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України все більше уваги приділяється її міжнародній співпраці, оскільки направлена на вирішення однієї з важливих проблем – продовольчого забезпечення населення. Потенціал вітчизняних переробних підприємств, продукція яких поступає на внутрішній та зовнішній ринки, виводить країну на міжнародну арену як серйозного постачальника продовольства. Працюючи у складі п'яти комітетів та трьох комісій Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (*Food and Agriculture Organization, FAO*), українська сторона безпосередньо залучається до прийняття рішень у цій важливій сфері. Суттєвою перевагою такої співпраці стає отримання Україною

технічної допомоги для розвитку пріоритетних галузей АПК та переробної промисловості. Підписана 13 липня 2016 р. «Рамкова програма ФАО для України 2016–2019» представниками ФАО і Міністерства аграрної політики та продовольства України визначає розвиток органічної продукції серед пріоритетних напрямів розвитку. Вона доповнює та сприяє реалізації «Стратегії розвитку сільського господарства та сільських районів на 2015–2020 рр». Головним напрямом співпраці в рамках підписаної програми визначено розвиток органічної продукції малими та середніми фермерами. Співробітництво України з ФАО охоплює й інші сторони розвитку сільського господарства та сільських територій України, серед яких – розвиток бізнес-клімату в Україні, земельна реформа та продовольча безпека, оптимізація управління природними ресурсами. Це є позитивним фактором розвитку переробних підприємств України та гарантом розвитку переробної галузі [6].

Згідно з підписаним документом, ФАО сприятиме створенню в Україні відкритих баз даних проектів міжнародної технічної та фінансової допомоги, в яких можуть брати участь аграрії. В межах підписаної Рамкової програми співробітництва для України ФАО планує надати Україні технічну допомогу для розвитку сільського господарства на суму 15 млн дол. США [7].

З набуттям нашою країною членства у СОТ в травні 2008 р. розпочався новий етап багатосторонньої міжнародної співпраці України, який відкрив можливість ведення переговорів по угодах про вільну торгівлю з ЄС та Європейською асоціацією вільної торгівлі. Актуальним залишається подальше реформування зовнішньоторговельного режиму України для приведення у відповідність до норм та принципів СОТ. Така участь нашої держави у міжнародних організаціях відкриває можливості для розвитку переробних підприємств і збільшує попит на їх продукцію.

Міжнародна технічна допомога країн-донорів та міжнародних організацій надається Україні на безоплатній та безповоротній основі практично в усіх сферах економіки та суспільного життя з 1992 р. Її рамками охоплено 15 країн та понад 20 міжнародних організацій, в тому числі й Європейський Союз (*табл. 1*).

Реалізація проектів дала свої досить ефективні наслідки. Результатом лише одного проекту «Партнерство заради інновацій «Розвиток сімейних ферм, об'єднаних в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи» стало посилення ланцюга доданої вартості в Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Полтавській, Херсонській та інших областях, де були створені 170 сімейних ферм, об'єднанні 1000 особистих селянських господарств (ОСГ), відкриті 29 реконструйованих сімейних ферм, встановлені 17 міні-танкерів-охолодників та впроваджені тренінгові програми [8].

Таблиця 1

Основні проекти міжнародної технічної допомоги за участю переробних підприємств України

Назва проекту (програми)	Загальна вартість	Термін виконання	Донор	Реципієнт
Партнерство заради інновацій «Розвиток сімейних ферм, об'єднаних в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи»	1 369 745 дол. США	01.07.2015–31.07.2017	Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку	Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Господар»
Збільшення потужностей для професійного вирощування картоплі в Україні	672 068 дол. США	27.08.2015–26.08.2017	Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку	ТОВ «Агріко Україна»
Агрорішення для малих і середніх агровиробників в Україні	1 046 757 дол. США	01.10.2015–30.09.2017	Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку	Малі та середні агровиробники
Програма підтримки аграрного та сільського розвитку в Україні	20 597 270 дол. США	07.09.2016–31.07.2020	Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку	Міністерство аграрної політики та продовольства України
Кредитування сільськогосподарських виробників	4 998 995 дол. США	25.08.2016–24.08.2020	Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, кредитна спілка «Харківська каса взаємо-допомоги», Всеукраїнська асоціація кредитних спілок, Національна асоціація кредитних спілок України
Розвиток молочного бізнесу в Україні	19 697 103 канад. дол.	01.04.2014–31.03.2021	Уряд Канади через Міністерство закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади	Дніпропетровська обласна громадська організація «Сільськогосподарська консультаційна служба»; Дніпропетровське обласне об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Господар»; Львівське обласне об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Рівноправність»; Благотворна організація «Львівська аграрна дорадча служба»

Закінчення табл. 1

Назва проекту (програми)	Загальна вартість	Термін виконання	Донор	Реципієнт
Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва	19 325 100 канад. дол.	07.08.2014–31.03.2021	Уряд Канади через Міністерство закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади	Запорізька обласна громадська організація «Запорізький інформаційно-консультативний центр «Агро-Таврія»; Одеська обласна сільськогосподарська дорадча служба «Центр розвитку та правової підтримки села»; Всеукраїнська громадська організація «Рада жінок-фермерів України»; Благодійний фонд «Ласка»; Громадська організація «Земля Таврії»
Німецько-український агрополітичний діалог	2 100 000 євро	01.01.2016–31.12.2018	Уряд Федеративної Республіки Німеччина через Федеральне Міністерство продовольства та сільського господарства Німеччини	ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»
Консультативні послуги для реалізації проекту «Підтримка малих і середніх підприємств»	2 000 000 євро	01.05.2014–30.06.2018	Уряд Федеративної Республіки Німеччина через Федеральне Міністерство економічної співпраці та розвитку Німеччини / Кредитну установу для відбудови	Німецько-Український фонд (НУФ)
Створення системи контролю за безпекою харчових продуктів у циклі виробництва та збуту молочних продуктів також	2 600 000 швейцар. франків	16.10.2015–31.12.2018	Уряд Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат з економічних питань Швейцарії	Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України

Джерело: розроблено автором на основі [9].

Проект «Збільшення потужностей для професійного вирощування картоплі в Україні шляхом забезпечення якісним насіннєвим матеріалом та технологіями малих та середніх фермерів» сприяв збільшенню ефективності агровиробництва та покращенню прибутковості бізнесу малих та середніх фермерів завдяки надання їм доступу до високоякісного насіннєвого матеріалу та передачі покращених агровиробничих практик [9].

Одним із найважливіших проектів міжнародної допомоги України останніми роками стала «Програма підтримки аграрної політики і сільського розвитку в Україні», завдяки якій поліпшилися умови для діяльності малих і середніх аграрних підприємств (МСП) завдяки зміцненню інституційної спроможності Міністерства аграрної політики та продовольства України до реалізації реформ в аграрному секторі, створено прозорі нормативно-правові засади в сфері земельних відносин, а також впроваджено реформи, що дозволять модернізувати систему зрошення земель. Дана програма сприяла зростанню експортної конкуренто-спроможності малих та середніх виробників овочів, фруктів, молока та м'яса, надаючи допомогу аграрним МСП у впровадженні міжнародних стандартів якості та безпечності продукції, експорті продукції на зовнішні ринки, а також використанні тих можливостей, які надаються в рамках Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Програма підтримки аграрної політики та сільського розвитку в Україні підтримала розвиток сільських територій на основі розширення можливостей громадян для працевлаштування й отримання доходів, а також надання допомоги визначеним територіальним громадам у розробленні ефективних стратегій розвитку місцевої економіки, що стимулюватиме її зростання [9].

Досягненням Проекту «Агрорішення для малих і середніх агровиробників в Україні» стало розроблення високоякісних рішень для малих і середніх агровиробників з метою сприяння покращення їх практик управління бізнесом, агрономічних і маркетингових практик. Здійснено навчальну програму для агровиробників [9].

Проект «Розвиток молочного бізнесу в Україні» сприяв тому, що 5000 малих та середніх молочних фермерів стануть членами кооперативів і будуть продавати своє молоко гуртом шляхом угоди з переробниками, а 24 прибуткові кооперативи засвоїли нові практики з бізнес-менеджменту та впровадили демократичні моделі керівництва у кооперативах. Завдяки даному Проекту 100 ферм, очолюваних жінками, отримали доступ до банківського фінансування, збудували нові тваринницькі приміщення та подвоїли розмір свого стада, два регіональні об'єднання сільськогосподарських кооперативи виробляють високоякісні фуражі на 400 га щорічно та забезпечують їх дистрибуцію для молочних виробників. Фахівцями Проекту організовано дві лабораторії, які роблять аналіз компонентів та бактеріальний аналіз

молока, а персонал двох дорадчих служб пройшов навчання щодо сучасних практик роботи на молочній фермі та надає щомісячні консультації молочним виробникам у рамках системи обліку молочного стада [9].

«Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва» підвищив рівень господарювання, стабільності та конкурентоспроможності виробників. Проектом створено умови для залучення сільськогосподарських товаровиробників у двох чи трьох плодоовочевих маркетингових ланцюжках для підвищення ефективного рівня ведення аграрного бізнесу [9].

Результатами проекту «Німецько-український агрополітичний діалог» є: дерегуляція аграрного сектора, у т. ч. спрощення рамкових умов для торгівлі та залучення інвестицій, розвиток ефективної та прозорої системи управління земельним ринком; державна підтримка сталого розвитку аграрного сектору, у т. ч. розвиток ефективних структур господарювання; покращення аграрної освіти на науки; наближення стандартів якості та безпечності продукції до стандартів ЄС.

Ці проекти, впливаючи на виробників сировини для переробних підприємств, сприяють підвищенню конкурентоспроможності, якості, відповідності міжнародним вимогам сертифікації та стандартизації продуктів переробки. Вони сприяють обізнаності товаровиробників, ефективності та прибутковості ведення бізнесу.

За останні п'ять років країнами-донорами та міжнародними фінансовими організаціями Херсонщині надано допомогу на загальну суму понад 45 млн дол. США для підтримки аграрного сектора, покращення енергоефективності переробних підприємств, забезпечення сталого економічного розвитку, покращення стану охорони здоров'я, надання гуманітарної допомоги, зміцнення громадянського суспільства [9].

З метою покращення ситуації у переробній промисловості Херсонської області відповідно до Програми економічного, соціального та культурного розвитку Херсонської області на період до 2020 р. продовжується залучення інвестицій, коштів міжнародної технічної допомоги на забезпечення підвищення доданої вартості продукції агропромислового комплексу та створення сприятливих умов для розвитку переробних підприємств [10].

Проекти міжнародної співпраці мають позитивний вплив на розвиток переробних підприємств, стають ключовим аспектом розвитку окремого регіону та держави в цілому, адже залучення додаткових інвестицій стимулює розширення виробництва, рентабельність підприємств переробної галузі, стабілізацію національної економіки.

Після підписання економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на території нашої держави з 2014 по 2017 рік діяли кілька проектів міжнародної допомоги ЄС, які вплинули на розвиток вітчизняних переробних підприємств (табл. 2).

Проекти міжнародної допомоги Європейського Союзу

Назва проекту	Вартість проекту, євро	Термін дії	Реципієнти
Вдосконалення системи контролю харчових продуктів в Україні	3 591 550	14.03.2014–14.12.2017	Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України
Розвиток молочного тваринництва і низька продуктивність сільськогосподарських ринків	179 000	01.08.2014–01.02.2017	П'ятихатська районна рада Дніпропетровської області
Розвиток можливостей кооперативу для захисту правових і економічних інтересів приватних селянських господарств, а також розширення молочного асортименту продукції соціальної сфери Томашпільського району	426 793	12.09.2014–11.03.2017	Томашпільська районна рада Вінницької області; Міжнародна громадська організація «Регіональний центр транскордонного співробітництва Єврорегіон «Дністер»

Джерело: розроблено автором на основі [11].

Проект «Вдосконалення системи контролю харчових продуктів в Україні» є частиною фінансованої Європейським Союзом Програми всеохоплюючої інституційної розбудови у сфері безпечності харчових продуктів в Україні, виробниками яких є переробні підприємства.

Висновки. В умовах обмеженості сировинних, фінансових ресурсів, разом із пошуком джерел внутрішнього фінансування економічного розвитку держави, міжнародна співпраця України стає важливим стимулюючим фактором. Роль проектів міжнародної допомоги виражається у підтримці матеріального забезпечення цільових бюджетних програм, передачі нових знань і навичок для покращення економічного, промислового та соціального стану України, забезпечення кваліфікованим кадровим потенціалом та застосування міжнародного досвіду ведення бізнесу в Україні.

Важливим напрямом розвитку економіки та промисловості України є подальший розвиток міжнародної співпраці, адже держава прагне відповідати вимогам сучасних політичних та економічних систем розвинених країн, а також забезпечити свою економіку джерелом додаткових фінансових ресурсів. Міжнародна співпраця для України – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості за допомогою іноземного фінансування. Наразі існують передумови для подальшого розвитку такої співпраці: безвізовий режим із країнами ЄС, зацікавленість населення у розвитку міжнародних відносин, готовність України змінювати недосконалу систему суддівства та покращувати боротьбу з корупцією.

Міжнародна співпраця України зі світовими фінансовими організаціями стає важливим бюджетним інструментом впливу на розвиток переробних підприємств, оскільки відбувається поліпшення макрофінансових показників таких підприємств, формування конкурентного ринкового середовища, рентабельного виробництва переробних підприємств, стабілізації національної валюти.

Міжнародна співпраця не повинна базуватись на економічній залежності України від її міжнародних партнерів, збільшенні державного боргу та загрозі її суверенітету. Її необхідно розглядати, як ефективний інструмент стабілізації української економіки та позитивний приклад розвитку розширеного виробництва переробних підприємств розвинених країн.

Подальші дослідження науковцям варто направити на пошук нових ефективних інструментів розвитку вітчизняних переробних підприємств, малого та середнього бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах. Фінанси України. 2009. № 12. С. 5–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_12_3.
2. Білорус О. Г., П'ятаченко Г. О. Теорія і практика структурних трансформацій. Фінанси України. 2017. № 6. С. 125–128.
3. Гальчинський А. Політична нооекономіка. Економічна теорія. 2015. № 3. С. 43–55. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2015_3_5.
4. Пешко А. В., Назаренко А. В. Інвестиційна стратегія управління компанією. Державне будівництво. 2007. № 1 (2). С. 1–9. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_1\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_1(2)_16).
5. Рязанова Н. С. Фінансовий ринок як економічна категорія: її характерні риси, суспільне призначення та функції у сучасному інформаційному суспільстві. Проблеми економіки. 2015. № 1. С. 299–312. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rekon_2015_1_40.
6. Україна і ФАО уклали угоду про співпрацю. URL : <http://news.finance.ua/ua/news/-/380106/ukrayina-i-fao-uklaly-ugodu-pro-spivpratsyu>.
7. Перспективи членства України в Продовольчій та сільськогосподарській організації ООН. URL : <http://www.viche.info/journal/1868>.
8. Офіційна відповідь Міністерства аграрної політики і продовольства України на публічний запит щодо результатів та економічної ефективності проектів міжнародної технічної допомоги громадянки Онікієнко Н. В. від 31.01.2018 № 37-23-16/3618.
9. Перелік діючих проектів міжнародної технічної допомоги за підтримки країн-донорів, що реалізуються в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Офіц. сайт М-ва екон. розвитку і торгівлі України. URL : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&title=PerelikProektivMizhnarodnoiTekhnichnoiDopomogiZareiestrovanihVUstanovlenomuZakonodavstvomuPoriadku>.
10. Інвестиційний паспорт Херсонської області. Офіц. сайт Херсон. обл. держ. адмін. URL : <http://khoda.gov.ua>.

11. Перелік діючих проектів міжнародної допомоги Україні, донором яких є Європейський Союз. Офіц. сайт М-ва екон. розвитку і торгівлі України. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f67969b1-f347-493d-aaa6-317cba67ae6c&tag=PerelikDiiuchikhProektivMizhnarodnoiDopomogiUkraini-DonoromYakikhvropeiskiiSoiuz>.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2018.

Kovalenko M., Onikiyenko N. International financial support for agribusiness enterprises.

Background. *The external environment affects the economic activity of processing enterprises through factors, including the international factor. Cooperation of Ukraine with international financial organizations was actual and remains the same today, because before the domestic business entities the issue of finding resources and obtaining support in the foreign market becomes more and more relevant.*

The aim of the article is to determine the role, prospects and impact of cooperation between international financial institutions and Ukraine on domestic processing enterprises, to summarize the results of Ukraine's cooperation with international organizations in the current political and economic situation in Ukraine.

Materials and methods. *The methodological basis of the article is the synthesis of research results of domestic and foreign scholars on the economic results of international cooperation, the study of relevant international assistance projects that influenced the development of both an individual region and the whole Ukraine. The research was conducted using the methods of theoretical generalization, comparative analysis, deduction.*

Results. *Projects of international cooperation have a positive impact on the development of processing enterprises and become a key aspect of the development of a separate region and the state as a whole, since attracting additional investments stimulates the development of expanded production, the profitability of enterprises in the processing industry, and the stabilization of the national economy.*

Conclusions. *Cooperation with international financial institutions is important for reforming the Ukrainian economy, improving macro-financial indicators, forming a competitive market environment, cost-effective production of processing enterprises, and stabilizing the national currency. At the same time, it should be noted that international cooperation should not be based on the economic dependence of Ukraine on its international partners, the increase of public debt and the threat of its sovereignty. International cooperation should be considered as an effective tool for stabilizing the Ukrainian economy and a positive example of the development of expanded production of processing enterprises in developed countries.*

Keywords: international collaboration, donor countries, investment projects, international financial assistance, processing companies.

REFERENCES

1. Bazylevych V. D. Rozvytok finansovogo rynku v suchasnyh umovah. *Finansy Ukrainy*. 2009. № 12. S. 5–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_12_3.
2. Bilorus O. G., P'jatachenko G. O. Teorija i praktyka strukturnykh transformacij. *Finansy Ukrainy*. 2017. № 6. S. 125–128.
3. Gal'chyns'kyj A. Politychna noekonomika. *Ekonomichna teorija*. 2015. № 3. S. 43–55. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2015_3_5.

4. Peshko A. V., Nazarenko A. V. Investycyjna strategija upravlinnja kompanijegu. Derzhavne budivnyctvo. 2007. № 1 (2). S. 1–9. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(2)_16).
5. Rjanzanova N. S. Finansovyj rynek jak ekonomichna kategorija: i'i' harakterni rysy, suspil'ne pryznachennja ta funkcii' u suchasnomu informacijnomu suspil'stvi. Problemy ekonomiky. 2015. № 1. S. 299–312. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_1_40.
6. Ukrai'na i FAO uklaly ugodu pro spivpracju. URL : <http://news.finance.ua/ua/news/-/380106/ukrayina-i-fao-uklaly-ugodu-pro-spivpratsyu>.
7. Perspektyvy chlenstva Ukrai'ny v Prodovol'chij ta sil'skogospodars'kij organizacii' OON. URL : <http://www.viche.info/journal/1868>.
8. Perelik dijuchyh proektiv mizhnarodnoi' tehnicnoi' dopomogy za pidtrymky krai'n-donoriv, shho realizujut'sja v Ukrai'ni ta projshly derzhavnu rejestraciju (pererejestraciju) u Ministerstvi ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrai'ny. Ofic. sajt M-va ekon. rozvytku i torgivli Ukrai'ny. URL : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&title=PerelikProektivMizhnarodnoiTekhnichnoiDopomogiZareiestrovanikhVUstanovlenomuZakonodavstvomuPoriadku>.
9. Oficijna vidpovid' Ministerstva agrarnoi' polityky i prodovol'stva Ukrai'ny na publichnyj zapyt shhodo rezul'tativ ta ekonomichnoi' efektyvnosti proektiv mizhnarodnoi' tehnicnoi' dopomogy gromadjanky Onikijenko N. V. vid 31.01.2018 № 37-23-16/3618.
10. Investycyjnyj pasport Hersons'koi' oblasti. Ofic. sajt Herson. obl. derzh. admin. URL : <http://khoda.gov.ua>.
11. Perelik dijuchyh proektiv mizhnarodnoi' dopomogy Ukrai'ni, donorom jakyh je Jevropejs'kyj Sojuz. Ofic. sajt M-va ekon. rozvytku i torgivli Ukrai'ny. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f67969b1-f347-493d-aaa6-317cba67ae6c&tag=PerelikDiiuchikhProektivMizhnarodnoiDopomogiUkraini-DonoromYakikhvropeiskiiSoiuz>.